
ISSN 1999-4214 (print)

ISSN 2957-5095 (online)

ЕУРАЗИЯ ГУМАНИТАРЛЫҚ ИНСТИТУТЫНЫҢ
ХАБАРШЫСЫ

ВЕСТНИК

ЕВРАЗИЙСКОГО
ГУМАНИТАРНОГО
ИНСТИТУТА

BULLETIN

OF THE EURASIAN HUMANITIES
INSTITUTE

№1/2024

Жылына 4 рет шығады
2001ж. Шыға бастаған

Выходит 4 раза в год
Начал издаваться с 2001г.

Published 4 times a year
Began to be published in 2001

Астана, 2024

Бас редакторы **Дауренбекова Л.Н.**
А.Қ. Құсайынов атындағы Еуразия гуманитарлық институтының доценті,
филология ғылымдарының кандидаты, Астана, Қазақстан
Жауапты редактор **Алимбаев А.Е.**
А.Қ. Құсайынов атындағы Еуразия гуманитарлық институтының доценті,
философия докторы (PhD) Астана, Қазақстан

Редакция алқасы

Аймұхамбет Ж.Ә.	филология ғылымдарының докторы, профессор, Л.Н. Гумилев атындағы ЕҰУ, Астана, Қазақстан
Ақтаева К.	филология ғылымдарының докторы, профессор, А. Мицкевич атындағы Польша университеті, Познань, Польша.
Әбсадық А.А.	филология ғылымдарының докторы, профессор, А. Байтұрсынов атындағы Қостанай өңірлік университеті, Қостанай, Қазақстан
Бредихин С.Н.	филология ғылымдарының докторы, профессор, Солтүстік Кавказ федералды университеті, Ставрополь, РФ
Гайнуллина Ф.А.	филология ғылымдарының кандидаты, доцент Ә. Бөкейхан атындағы университеті, Семей, Қазақстан
Ермекова Т.Н.	филология ғылымдарының докторы, профессор, Қазақ ұлттық қыздар педагогикалық университеті, Алматы, Қазақстан
Есиркепова К.Қ.	филология ғылымдарының кандидаты, қауымдастырылған профессор, А. Байтұрсынов атындағы Қостанай өңірлік университеті, Қостанай, Қазақстан
Жүсіпов Н.Қ.	филология ғылымдарының докторы, профессор, Торайғыров университеті, Павлодар, Қазақстан
Курбанова М.М.	филология ғылымдарының докторы, профессор, Алишер Навои атындағы Ташкент мемлекеттік өзбек тілі мен әдебиеті университеті, Ташкент, Өзбекстан
Қамзабекұлы Д.	ҚР ҰҒА академигі, филология ғылымдарының докторы, профессор, Л.Н. Гумилев атындағы ЕҰУ, Астана, Қазақстан
Құрысжан Л.Ә.	филология ғылымдарының кандидаты, профессор, Ханкук шетелтану университеті, Сеул, Оңтүстік Корея
Онер М.	философия докторы (PhD), профессор, Эгей университеті, Измир, Туркия
Пименова М.В.	филология ғылымдарының докторы, профессор, Шет ел тілдері институты, Санкт-Петербург, РФ
Сайфулина Ф.С.	филология ғылымдарының докторы, профессор, Қазан федералды университеті, Қазан, Татарстан, РФ

Редакцияның мекенжайы: 010009, Астана қ., Жұмабаев даңғ., 4
Телефон/факс: (7172) 561 933; e-mail: eagi.vestnik@gmail.com, сайт: ojs.egi.kz

Еуразия гуманитарлық институтының Хабаршысы.
Меншіктенуші: «А.Қ. Құсайынов атындағы Еуразия гуманитарлық институты»
Қазақстан Республикасы Ақпарат және қоғамдық даму министрлігі Ақпарат комитетінде қайта есепке қойылды. Тіркеу № KZ92VPY00046970 17.03.2022
Басуға 15.03.2024 ж. қол қойылды. Пішімі 60*84 1\8. Қағаз офсеттік Көлемі. БТ.
Таралымы 200 дана. Бағасы келісім бойынша. Тапсырыс № 89
«Ақтаев У.Е.» баспасында басылып шықты

© А.Қ. Құсайынов атындағы Еуразия гуманитарлық институты

Главный редактор **Дауренбекова Л.Н.**
Кандидат филологических наук, доцент Евразийского гуманитарного института имени
А.К. Кусаинова, Астана, Казахстан
Ответственный редактор **Алимбаев А.Е.**
Доктор философии (PhD), доцент Евразийского гуманитарного института имени
А.К. Кусаинова, Астана, Казахстан

Редакционная коллегия

Аймухамбет Ж.А.	доктор филологических наук, профессор, ЕНУ имени Л.Н. Гумилева, Астана, Казахстан
Актаева К.	доктор филологических наук, профессор, университет имени Адама Мицкевича, Познань, Польша.
Абсадық А.А.	доктор филологических наук, профессор, Костанайский региональный университет имени А.Байтурсынова, Костанай, Казахстан
Бредихин С.Н.	доктор филологических наук, профессор, Северо-Кавказский федеральный университет, Ставрополь, РФ
Гайнуллина Ф.А.	кандидат филологических наук, доцент университет имени А. Бокейхана, Семей, Казахстан
Ермекова Т.Н.	доктор филологических наук, профессор, Казахский национальный женский педагогический университет, Алматы, Казахстан
Есиркепова К.К.	кандидат филологических наук, профессор, Костанайский региональный университет имени А. Байтурсынова, Костанай, Казахстан
Жусипов Н.К.	доктор филологических наук, профессор, Торайгыров университет, Павлодар, Казахстан
Курбанова М.М.	доктор филологических наук, профессор, Ташкентский государственный университет узбекского языка и литературы им. Алишера Навои, Ташкент, Узбекистан
Камзабекулы Д.	академик НАН РК, доктор филологических наук, профессор, ЕНУ имени Л.Н. Гумилева, Астана, Казахстан
Курьжжан Л.А.	кандидат филологических наук, профессор, Университет иностранных языков Ханкук, Сеул, Южная Корея
Онер М.	доктор философии (PhD), профессор, Эгейский университет, Измир, Турция
Пименова М.В.	доктор филологических наук, профессор, Институт иностранных языков, Санкт-Петербург, РФ
Сайфулина Ф.С.	доктор филологических наук, профессор, Казанский федеральный университет, Казань, Татарстан, РФ

Адрес редакции: 010009, г. Астана., пр. Жумабаева, 4
Телефон/факс: (7172) 561 933; e-mail: eagi.vestnik@gmail.com, сайт: ojs.egi.kz

Вестник Евразийского гуманитарного института.
Собственник: «Евразийский гуманитарный институт имени А.К. Кусаинова».
Министерством информации и общественного развития Республики Казахстан Комитет информации постановлено на переучет № KZ92VPY00046970 17.03.2022
Подписано в печать 15.03.2024ж. Формат 60*84 1\8. Бум. Типогр.
Тираж 200. Цена согласовано. Заказ № 89
Напечатано в издательстве «У.Е. Актаева»

© Евразийский гуманитарный институт имени А.К. Кусаинова

Chief Editor **Daurenbekova L.N.**
Candidate of Philological Science, Associate Professor of the **A.K. Kussayinov Eurasian Humanities
Institute**, Astana, Kazakhstan
Editor-in-Chief **Alimbayev A.E.**
Doctor of Philosophy (PhD), Associate Professor of the **A.K. Kussayinov Eurasian Humanities
Institute**, Astana, Kazakhstan

Editorial Board

Aimuhambet Zh.A.	Doctor of Philological Sciences, Professor, L.N. Gumilyov ENU, Astana, Kazakhstan
Aktayeva K.	Doctor of Philological Sciences, Professor, Poznan Adam Mitskevich University, Poznan, Poland
Absadyk A.A.	Doctor of Philological Sciences, Professor, Kostanay Regional University named after A.Baitursynov, Kostanay, Kazakhstan
Bredikhin S.N.	Doctor of Philological Sciences, Professor, North-Caucasus Federal University, Stavropol, RF
Гайнуллина Ф.А.	Candidate of Philological Sciences, Associate Professor Alikhan Bokeikhan University, Semey, Kazakhstan
Yermekova T.N.	Doctor of Philological Sciences, Professor, Kaz. National Women's Pedagogical University. Almaty, Kazakhstan
Yesirkerova K.K.	Candidate of Philological Sciences, Professor, Kostanay Regional University named after A.Baitursynov, Kostanay, Kazakhstan
Zhusipov N.K.	Doctor of Philological Sciences, Professor, Toraighyrov University, Pavlodar, Kazakhstan
Kurbanova M.M.	Doctor of Philological Sciences, Professor, Tashkent State University of the Uzbek Language and Literature named after Alisher Navoyi, Tashkent, Uzbekistan
Kamzabekuly D.	Academician of NAS RK, Doctor of Philological Sciences, Professor, L.N. Gumilyov ENU, Astana, Kazakhstan
Kuryszhhan L.A.	Candidate of Philological Sciences, Professor, Hankuk University of Foreign Studies Seoul Korea
Oner M.	Doctor of Philological (PhD), Professor, Aegean University, Izmir, Turkey
Pimenova M.V.	Doctor of Philological Sciences, Professor, Foreign Languages Institute, St-Petersburg, RF
Seifullina F.S.	Doctor of Philological Sciences, Professor, Kazan Federal University, Kazan, Tatarstan, RF

Editorial address: 010009, Astana., 4, Prospect Zhumabayev
Tel/Fax: (7172) 561 933; e-mail: eagi.vestnik@gmail.com, сайт: ojs.egi.kz

Bulletin of the Eurasian Humanities Institute.

Owner: «A.K. Kussayinov Eurasian Humanities Institute».

The Ministry of Information and Public Development of the Republic of Kazakhstan Information Committee decided to re-register No. KZ92VPY00046970 17.03.2022

Signed for printing 15.03.2024 Format 60 * 84 1 \ 8. Paper. Printing house

Circulation 200. Price agreed. Order No. 89

Printed in the publishing house of «U.E. Aktaev»

© A.K. Kussayinov Eurasian Humanities Institute

МАЗМҰНЫ-СОДЕРЖАНИЕ-CONTENTS

ТІЛ БІЛІМІ – ЯЗЫКОЗНАНИЕ – LINGUISTICS

АЛПЫСБАЕВА А.Е., АШИМХАНОВА С.А., ӘБДІМАНАПОВА М.Б.	М. Жұмабаевтың «Гүлсім ханымға» өлеңінің лингвопоэтикасы және аудармадағы көрінісі.....	7
БАЛТАБАЙ Д.Ә.	«Шежіре-и теракиме» еңбегіндегі кейбір түркі сөздерінің этимологиясы.....	24
КЕМБАЕВА А.Т., ЖҰБАЙ О.С.	Шерхан Мұртаза шығармаларындағы ұлттық мәдениеттің тілдік көріністері.....	35
КҮДЕРИНОВА Қ.Б. СЕРІКҚЫЗЫ М.	А.Байтұрсынұлы сөзсаптамындағы қазақ сөзінің дәстүрлі прагматикасы.....	52
KURMANGALI F.T., MAMAYEVA G.B., BEIMBETOVA A.A.	National cultural connotation of regular expressions and national code in kazakh and english languages.....	67
РАЙНБЕКОВА Г., KASAROGLU CENGEL H.	Терминологиядағы антонимия (қазақ тілінің антонимдер сөздігі негізінде).....	80

ӘДЕБИЕТТАНУ – ЛИТЕРАТУРОВЕДЕНИЕ – LITERATURE STUDIES

АЙТУҒАНОВА С.Ш. СӘРЕКЕНОВА Қ.Қ.	Ясауи хикметтеріндегі айшықтаулардың көркемдік қызметі.....	92
АКНМЕТОВА І.В., KALIYEV A.K., АҒА М.	The role of woman in birth rituals of kazakh and turkish people.....	104
АМАНҒАЗЫҚЫЗЫ М.	Постмодерн әдебиетіндегі қала тақырыбы.....	118
ISPANDIYAROVA A.T., ABSADYK A.A.	The concept «woman» in kazakh folk lyrics.....	133
ИБРАЙХАНОВА А.Қ.	Сапарғали Бегалин поэмаларындағы ертегі, аңыздар ізі.....	143
ҚАМАРОВА Н.С., ЖАЙЛОВОВ Б.С.	Әбіш Кекілбайұлы – әдебиеттанушы.....	157
НОҒАЙБЕКҚЫЗЫ Л., ДАРИБАЕВ С.Д.	Бесікке салу ғұрпына қатысты қастерлі ұғымдар	172
НУРГАЛИ Қ.Р., МЕЛЬНОВА К.В.	Основы миропостроения в произведениях жанра фэнтези.....	188

СЕЙСЕНҚҰЛҰЛЫ Ө., КЕНЖЕҚОЖАЕВА А.М., ТӨЛЕУБАЕВА К.А.	«Абайтану» ғылымы және қытай қазақтарының Абайды тануы.....	200
СҰЛТАНҒАЛИЕВА Р.Б.	Тәуелсіздік кезеңіндегі қазақ прозасындағы әдеби интерьердің мекеншақтық қызметі.....	213
ХАМИДОВА А.Х., КАНАФИНА М.А., ЖУМСАКБАЕВ А.Т.	Образ грешницы в драме А.Н. Островского «Гроза».....	224
ҮЕРСАИНОВА А.В., КОШАНОВА ЗН.Т., ТАЛАСПАЕВА ЗН.С.	The contribution of the academician and writer Sabit Mukanov to Shokan studies.....	236

**ТІЛ ЖӘНЕ ӘДЕБИЕТТІ ОҚЫТУ ӘДІСТЕМЕСІ – МЕТОДИКА ПРЕПОДАВАНИЯ
ЯЗЫКА И ЛИТЕРАТУРЫ – METHODOLOGY OF TEACHING LANGUAGE AND
LITERATURE**

КЛЫЧНИЯЗОВА Г.Н., СЫРЛЫБАЕВА Г.Т.	Оқушылардың айтылым мәдениетін қалыптастырудың лингвистикалық аспектілері	248
МАЖИЕВА Н.А., БАЛТАБАЕВА Н.С.	Эпостардағы «қаһарман-қыздар» бейнесін ЖОО-да СТО технологиясы арқылы оқыту.....	263

FTAMP 17.07.29

DOI <https://doi.org/10.55808/1999-4214.2024-1.15>

Ө. СЕЙСЕНҚҰЛҰЛЫ¹

*А.М. КЕНЖЕҚОЖАЕВА²

К.А. ТӨЛЕУБАЕВА³

Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, Алматы, Қазақстан^{1,2}

Академик Е.А.Бөкетов атындағы Қарағанды университеті³

(e-mail: omirjan6821@gmail.com¹, almakenzhekozha@gmail.com²,
k.toleubaeva@mail.ru³)

«АБАЙТАНУ» ҒЫЛЫМЫ ЖӘНЕ ҚЫТАЙ ҚАЗАҚТАРЫНЫҢ АБАЙДЫ ТАЛУЫ

Аңдатпа. Мақалада «Абайтану» ғылымының қалыптасуы, соның ішінде іргетасын қалап, ғылым ретінде қалыптасуға мұрындық болған алғашқы ғалымдардың еңбектеріне талдаулар жасалады. Сонымен қатар, мақалада Абайды зерттеу, Абай шығармасын жинау, баспадан шығару ісі жөнінде мағлұматтар беріледі. Қытай қазақтарының саяси санасының өсуіне, ғылым-білім алуына және рухани байлығының артуына Абай шығармаларының әсері айтылады. Абай мұрасының Қытай қазақтарының арасына насихатталуы ғана емес, әкесі Құнанбайдың Қытай жеріне барғандығы жөнінде мәліметтер келтіріледі. Сондай-ақ, алаш қайраткерлері А. Байтұрсынұлы, М. Дулатов, С. Аманжолов, Р. Мәрсекөвтердің Қытай жеріндегі Шәуешекке баруы, ондағы қазақтармен кездесіп, Абай туралы, алаш туралы насихат жүргізгендігі жөніндегі деректерге назар аударылады.

Қазақ ақын-жазушыларының Абайды бағалап, «Абайтану» ғылымын дамытқанға дейін бір ғасырдан астам уақыт өтті. Бүгінгі «Абайтану» ғылымы, ғылым саласының ұйытқысы. Көзі қарақты оқырман «Абайтану» ғылымын зерттеушілерге жаңа көзқараспен қарауда. Абайды әсіресе, Қытай басқа да көрші мемлекеттерде құрылып жатқан зерттеу орталықтары мен институттарда Абай ілімін таныту жұмыстарын жалғастыру жөнінде идеялар айтылады.

Түйін сөздер: Абайтану, Абай ілімі, Қытай қазақтары, М. Әуезов, Құнанбай.

Кіріспе. 1995 жылы Алматыда баспадан шыққан «Абай энциклопедиясы» Абай ғылымына «Ұлы ақынды жалпы беттік ішкерілей зерттеуді мақсат еткен, қазақ тарихи мәдениетінің бір тармағы»[1, 20] – деген анықтама берген.

Қазан төңкерісінен кейін оқу-ағарту, баспа істеріне біршама

салыстырмалы түрде мән берілді. Ал қазақ ғылым-өнер саласында Абайды зерттеуге біршама кең жағдай жасалған. Абайды зерттеу, Абай шығармасын жинау, баспадан шығару ісі жылдан жылға алға дамып келеді. Ал шығарманың баспадан шығуы «Абай оқулары» және Абайды еске алу шаралары мен байланысып жатыр.

1934 жылы елімізде «Абайдың дүниеге келгендігінің 30 жылдығын» еске алу мерейтойын өткізген еді. Алғаш рет Қызылордада Мұхтар Әуезовтің редакциялап бекіткен «Абай өлеңдерінің жалпы жинағы» басылым көреді. Жаңадан шыққан жинақтың таратылуы Абайды зерттеудің көлемін кеңейтті, осы мезетте Абайға баға берген мақалалар іркес-тіркес жарияланып, Абайды зерттеу жұмыстары алға қойылды. 1940 жылы «Абайдың дүниеге келгендігінің 95 жылдығын» атап өту мерейтойы өткізілді. Осы кезде 2 томдық «Абай өлеңдері жинағы» баспадан шығарылды. Осыдан кейін Абайды зерттеудің көтерілген мезгілі болды. Абайды зерттеуге жаңа буындар қосылды.

Абайдың ақын шәкірттері Көкбай, Тұрағұл қатарлылар өздерінің естеліктерін жазып, Абай шығармаларын жинастырып, зерттеушілерге нақтылы материалдар ұсынды. 1945 жылы «Абайдың дүниеге келуінің 100 жылдығына орай, «ғылым баспасы» Абай шығармаларының ғылыми нұсқасын баспадан шығарды.

1954 жылдан 1957 жылдары Алматыда Абай шығармалары іркес-тіркес жарық көре бастады. «Қазіргі зерттеу салаларына аса күрделі проблема болып саналатын Абайдың дүниетанымы, ақын шығармаларының рухани нәр алған қайнарлары, Абайдың ақындық дәстүрі, әдебиет ортасы, орыс классиктерімен қатысты өмірбаяны, текстологиясы және архив қазынасындағы деректер көзі де қамтыла бастады» [1, 25].

Әдістеме және зерттеу әдістері. Мақаланың зерттеу әдістері әдебиеттанудың теориясы мен практикасына тікелей сүйенеді. Абайтанудың шет елдегі жағдайы салыстыру әдістері, салғастыру тәсілдері арқылы талданған. Ақынның мәтіндерді концептуалды-салыстырмалы түрде талдау, жүйелеу жүргізілді.

«Абайтану» ғылымы басқа шет елдерде де қалыптасты, мәселен, қытайдағы қытай қазақтарында «Абай мектебі», «Абайтану» ғылымы біртіндеп қалыптасты, бұларды зерттеуде біз әдебиеттанудың теориясы мен практикасына жүгіндік. Жалпы, Абай туралы және оның қоршаған ортасы туралы жеткілікті ақпарат жинау мәселелері қаралуда. Бұл дегеніміз, ұлттық әдебиеттанудың қалыптасуында Абай шығармашылығын жаңаша көзқарастармен толықтыру мақсатында шекара сыртындағы абайтану мәселесін саралауымыз қажет жұмыстардың бірі [2].

Талқылау мен бақылау. Абайды зерттеп бағамдағандардың бірі алаш қайраткері, ұлт ұстазы Ахмет Байтұрсынұлы, 1913 жылы ол «Қазақ» газетінің 40-43 сандарында Абайды бағамдап, «Қазақтың бас ақыны» деп көрнекті

тақырып қойып, тұңғыш мақала жариялаған. Ахмет Байтұрсынұлы Абайдың өлеңдер жинағы шығудан ілгері Абай өлеңдерінің қолжазбасын көрген. Ол қасындағы бір әдеби қаламдасына: «1903 жылы қолыма Абай сөздері жазылған дәптер түсті. Оқып қарасам басқа ақындардың сөзіндей емес, оның сөзінің басқашалығы сонша, әуелі кезде жатырқап көпке дейін тосырқап отырасың, сөзі аз, мағынасы көп терең» [3, 59] – деп баға берген екен.

Ахмет Байтұрсынұлы Абайдың бірінші өлең жинағы баспадан шыққан соң тұңғыш рет ғылыми мақала жазғандықтан әріптестерінің назарын аудартады. Бұл мақаланы зерттеушілер Абайды бағамдаған, сүбелі туынды деп қараған. Мақалада Абайдың өмірбаяны, шығармашылық ерекшелігі егжей-тегжейлі баяндалған. Абай жас кезінде сықақ өлең, қалжың өлеңдер, лирикалық өлеңдер жазған. Михайловпен танысып орыс әдебиетімен жүздескеннен кейін өлең сөздің маңызын түсініп, «Өлең сөздің патшасы» деп өлеңді ардақтаған. Ахмет мақаласында «Сөз жазатын адам әрі жазушы боларға керек. Сөздің шырайлы, арайлы болуына ойдың шеберлігі керек. Ұнамды, орынды, дәмді болуына шыншылдық керек. Мағыналы, маңызды болуына білім керек. Абайда осы үшеуі де бар» [3, 60] – деген.

А. Байтұрсынұлы тағы да «Абайдың өлеңдері қазақтың басқа ақындарының өлеңінен өзінің артықшылығы, әр нәрсенің бергі жағын алмай арғы асылынан қарап сөйлегендіктен басқа ақындардың сөзге шеберлігі, шешендігі Абайдан кем болмаса да білімі кем болғандығы даусыз. Басқа ақындар аз білімін сөзінің ажарымен толтыруға тырысқан. Абай сөздің ажарына, сыпайлығына қарамай, әр нәрсенің бар қалпын сол қалпынша дұрыс айтуды сөйлеген» – деп келтіреді осы мақаласында.

Ахмет Байтұрсынұлымен қатар, қоғам қайраткері, алаш зиялысы Міржақып Дулатов та Абайға назар аударып, 1914 жылы «Қазақ» газетінде «Абай» деген тақырыпта мақала жазып, қазақтардың Абай шығармасын көптеп оқып, Абайды құрметтеуге үндеген. «Әдебиеттің негізіне қаланған бірінші кірпіш, Абай сөзі, Абай аты болуы керек. Абайға дейін қазақта қолға алып оқырлық шын мағынадағы қазақ әдебиеті дерлік бір нәрсе болған жоқ еді. Абайдың бізге қымбаттылығы да сол. Бәлки мұнан кейін Абайдан үздік артық ақын, жазушылар шығады. Бірақ ең жоғарғы ардақты орын Абайдікі, қазақ халқына сәуле беріп, алғашқы атқан жарық жұлдыз – Абай. Абай сынды ақынның қадірін білмеу қазақ халқының зор кемшілігін көрсетуге толық жарайды. Сондықтан Абайдың аты жоғалуы мұнан кейінде шығатын Абайлар сондай ескерусіз ұмытылу ықтималы қазақтың жоғалуы, қазақ атты халықтың ұмытылуы мен бірдей» [3, 65] – деп жазады.

«Абайтану» ғылымының негізін қалаушы тұлғаның бірі Мұхтар Омарханұлы Әуезов. М. Әуезов өзінің міндетіне алған тарихи мәндегі даңқты әрі зор міндет екенін, дегенмен бұл бір қауіп-қатері жасырынған мәдени ірі жұмыс екенін, өмірлік қуатты сарп еткенде ғана осы ірі жұмысты орындауға

болатынын түсінген. Ол осы Абайға арналған іргелі жұмысын «Абайтану» деп атаған. Яғни біздің бүгінгі атап жүрген «Абайтану» ғылымының бастапқы тұлғасы еді. Абай ғылымын дәріптеуші және ірге тасын қалаушы ғана емес, осы ірі жұмыстың жарты ғасырлық іс жүзіндегі көшбасшысы болды. Ол 3 рет ұзақ уақыт Абай тұрмыс кешірген жерлерге ізденістер мен зерттеу жүргізіп, Абайға қатысты түрлі материалдарды топтаған. Ол Абаймен замандас болған үзеңгілестерімен әңгімелесіп, Абай өлеңдерін жатқа айтқызып, естелікке алғызып отырған. 1933 жылы Қызылорда баспасынан Мұхтар құрастырған «Абайдың жалпы жинағы» баспадан шыққан. Мұнда қосымша «Абай әулеті және өмірбаяны» деген мақала берілген. Жаңадан шыққан Абайдың жалпы жинағы бұрынғы басылымы негізінде құрастырылған болса да, жазушы өзгерістер енгізген. Мысалы: 1909 жылы баспадан шыққан Абайдың өлеңдері жинағында тек 5399 жол өлең кіргізілген, ал жаңа жалпы жинақта 7111 жол өлең кіргізілген жаңадан 12 өлең толықтанып енгізілген, әрбір өлеңге жазылған жолдары, бұдан сырт жаңа басылымға 45 қара сөз және бір ғылыми мақала қосылған. 1937 жылы басылым көрген «Абайдың толық жинағы» мен «Абайдың әулеті және өмірбаяны» сынды кітап мақалалардың дүниеге келуі ғылым саласы жағынан Абай ғылымының негізін қалауда маңызды екі ірі жұмыс деп қаралды. Мұхтар өмірінде Абайдың өмірін және шығармашылығын қамтыған 60-тан астам Абайды зерттеу мақаласын жазған [4, 58].

М. Әуезов Абайдың жасампаздық ғұмырын жөңкіліп аққан өзенге теңеп былай деді: «Кейде Сыр дариясына, кейде Волга дариясы десек соның үлкен арнасы бірде қазақ жайлаған жағаны, бірде шығыс елдері не еуропалықтар қоныс қылған сағаны сызып өтеді... жолшыбай өзіне көп құятын әртүрлі тың арналардың неше алуан суларын сіміре барып әр жерде өзінен де кейде көлшік, кейде өзен тармақ шығарып кете барады... бірақ Абайдың шығармалары шығыс пен батыстың мәдени тарих жапсарын ой-саналық шекараларын жүлгелей жүрген қазақ даласының бір ағыны сияқты»[5, 1] – деген екен.

Абайдың жасампаздық қимылы шығыс, батыс мәдениет тарихының жиегін ұластырған және идеологиялық танымның дамуына ілескен үлкен дарияға ұқсайды. Бірақ Абайдың жасампаздығында қазақ ұлтының мәдени құрамы жоқ десек болмайды. Өз ұлтының құрамы осы ардалы үлкен дарияның басты ағысы есептеледі.

Абай өзінің өршіл, озық идеялы поэзиялары мен ғақлиялары арқылы тұтас ұлтымыздың сарқылмас мол білім, асыл қазына тастады. Ол қазақтың халық тілінен әдеби тілін қалай жасау керектігін, халықтық қорды қалай пайдалану дұрыс болатынын көрсетті. Өзі салған үлгінің нәтижесінде «Абайдан соңғы қазақтың тілі де әдебиеттенген халықтың тілі бола бастады». Абайға дейін қазақта дәл тақырыпқа құрылған өлең болмайтын, ол бізге поэзияның түп-тұқымға, түрге, тарауға бөлінетінін ашып берді. Қазақ поэзиясына сатира ұғымы және сатира өлең Абаймен кірді. Реалистік поэзияның жақсы үлгілерін

молынан жаратты. Абай жаңа поэзияның биік мақсаты, міндеті – халыққа қызмет ету, адамды қайта тәрбиелейтін және қоғамды қайта құруға көмегі тиетін жаңалыққа шақыру деп білді, білімге, аянбай оқуға ұмтылу ғана жас ұрпақтың қолын жақсы өмірге жеткізеді деп қарады. Ол шығармаларының өнбойында осыны жырлады, әрі өзі іс-жүзінде орындап, өшпес өнеге жасады.

М. Әуезов «Абай дүниеге келгендігінің 95 жылдығы» қарсаңында «Абайды зерттеушілерге» деген қысқа мақала жазып, 1940 жылы 17 маусымда «Құдірет» газетіне жариялаған. Мақаланың басты мақсаты: Абайды зерттеудегі қиғаш келген құбылысты түзетіп, Абайды зерттеудегі түйінді мәселелерді көрсетіп беру. М. Әуезов өз мақаласында: «Жиналмасын демейміз, Абайға тиісті деп аталған сөздің, өлеңнің бәрі жинала берсін. Бірақ жинау бір басқа да, жариялау екі басқа зерттемей жеке танымай құр ниетіміз жақсы еді деп жығыла бермейікші. Әсіресе еліктеу деген нәрсе әсілі нұсқаға түсі, түрі жағынан ұқсай бергіш болады. Міне осындай жерлерде шыныменен бұлдырдың арасын айыра алмай өзімізде алданып жұртшылықты да жаңсақ ойлатып, кейінгі зерттеушілерді бір жолата бөтен ізге салып әуре сарсаң етуіміз мүмкін, сондықтан мейлі қай жағынан зерттесек те Абай дәуірін ғылымдық тұрғыда толық етіп зерттеу керек. Біз Абайды күллі адамзаттық деңгейге дейін көтере зерттеуіміз, әрі оны насихаттауымыз керек.

«Абайтану» ғылымы Қытайда да біртіндеп қалыптасты, Абайдың рухани мұрасы Қытай қазақтарына ХІХ ғасырдың аяғынан бастап-ақ таралды. Бір өзеннің суын ішкен қазақтардың арасындағы қарым-қатынас үзілмей жалғасып тұрды. Тіпті, 1850 жылы Абайдың әкесі Құнанбай Өскенбайұлы бір топ адаммен Алтайдағы қазақтардың арасына барған екен. Бұл туралы ел аузында сақталған аңыз-әңгімелер өте көп. Құнанбай бастаған топ Алтайдың Қаба ауданындағы Алқабек-Білезік деген жеріне жеткенде, осы өңірдің атақты байы Шәку Есілбайұлы ауылдастарын бастап, сый-құрмет көрсетіп, алдарынан шығып, құшақ жая қарсы алады. Қазақты сұрастыра берсең қарын бөлең болады демекші, Құнанбайдың әкесі Өскенбай Керейден шыққан атақты батыр Ер Жәнібектің қызынан туған жиен екен. Бұл жолы бұрыннан жалғасқан жиендік-нағашылық байланыстың ізін суытпай алыстан келген ағайынға үлкен той жасап, ауылдың алты ауызы мен ән-жырды бастап, кең құшақпен үлкен қошамет көрсетсе керек.

Құнанбай сұлтан еліне қайтқан кезде Шәку бай 62 күрең су жорғаны сыйға тартқан деседі. Осы жиын-тойда болған атақты күйші Бейсенбі «Алпыс екі қоңыр» деген күй шығарады. Құнанбайдың Алтай бетіне баруын Асқар Татанайұлы мен Нұқан Кәкешаұлы газет беттеріне деректер берген екен. Осы деректерге негізделгенде, екі елдегі қазақтардың рухани байланысы барып-келген адамдардың есебінен үзілмегенін білуге болады. Осындай Абайдың ұшан-теңіз мол мұрасын ХХ ғасырдың басында Алаш арыстары халыққа насихаттап, жарыққа шығуына септігін тигізді.

Халықтың санасын білім мен ғылым арқылы ашу қазақ зиялыларының басты арманы болған. Өйткені білім – адамзаттың жинақталған тәжірибесі, заттар мен құбылыстарды, табиғат пен қоғам заңдарын тану нәтижесі. Білім берудің рухани негіздерден бастау алатын табиғи үйлесімді құралдары бір жағынан жекелеген адамға, қандай дәрежеде жандандырылған болса, сол дәрежеде ықпал етеді [6, 125].

Абай Құнанбайұлының өмірі мен шығармаларын зерттеуді ең алғаш Әлихан Бөкейхан, Ахмет Байтұрсынұлы, Міржақып Дулатұлы қатарлы Алаш арыстары қолға алып, баспасөз беттерінде мақалалар жариялап тұрды. Абай еңбектерін жинақтап, тұңғыш рет баспадан шығарған Кәкітай Ысқақұлы мен Абайдың баласы Тұрағұл еді. Абайдың алғашқы жинағы 1909 жылы Санкт-Петербургте баспадан шыққан. Оған ақынның жүз қырықтай өлеңі, «Ескендір», «Масфұт» поэмалары жарық көрген. Ал одан кейін жинақтарын 1916 жылы Самат Әбішұлы Орынборда «Абай термесі» атты кітапты шығарады. 1933 жылы Абай шығармаларын Мұхтар Әуезов баспаға дайындады. Абай шығармаларының Қытай қазақтарына насихатталуы, жетуі ХХ ғасырдың бас кезінде-ақ басталған. Ежелден іргесі бөлінбеген қазақтың арасын Ресей мен Қытай 1864 жылы Шәуешек келісімі мен 1881 жылы Петербург келісімі арқылы бөлді. Бірақ, екі елдегі қазақтардың арасындағы мәдени-рухани сабақтастық үзілген жоқ. Қазақстанда болған түрлі саяси оқиғалар салдарынан Қытай қазақтарына ауып барғандар және Қытайдан Қазақстанға келген қазақтар екі елдегі қазақтардың рухани сабақтастығын жалғады. 1916 жылы Қазақстанда болған ұлт-азаттық көтеріліс кезінде жүз мыңдай қазақ Қытайға қазақтарының арасына ауып барды. Олардың ішінде Жүсіпбекқожа Шайқысламұлы, Әсет Найманбайұлы қатарлы көзі ашық, көкірегі ояу білімділер және де өнер адамдары да болды.

Абайдың Ұлы тұлға болып қалыптасуына үлкен үлес қосқан – Құнанбай. Бала Абайды дана Абай жасаған Құнанбай жай адам болмағаны ақиқат.

Құнанбай жас кезінде мектеп тәрбиесін көрмеген. Бар болғаны ауылдағы молдадан көнеше оқып, шала сауатты болған. Солай да жаратылысына біткен талантты, текті ата Өскенбай отбасының тәрбиесі, қоғамдық өмірден топтаған ұшан-теңіз тәжірибесі оны білетіні көп, бөгенайы анық, ХІХ ғасырда отарланған қазақ даласындағы шоқтықты ардагерге айналдырған. Ол ел басқарудағы ерекшеліктерінен сырт қазақтың әдет-салты, шежіресі, Шыңғыс ханнан тартып хандар тарихы жөнінде білетіні көп болған.

Кезінде Құнанбаймен танысып, істес болған поляк жазушысы Адольф Янушкевич 1832 жылы Сібірге жер аударылып, келіп жүріп, қазақтың елі-жері, әдет-салты, атақты адамдары туралы жазған кітабы 1861 жылы Парижде, 1875 жылы Берлинде поляк тілінде басылады. Ол кітаптағы көптеген деректерді Құнанбай Өскенбайұлының аузынан алғанын айта келіп, Құнанбай туралы да мәлімет берген: «Құнанбай қарапайым қазақтың баласы, табиғат оған кесек

ақыл, ғажайып ес, жүйрік тіл берген... ол құран қағидалары мен дала заңдарының жүйрік білгірі, қазақтарға қатысты патшалық Ресейлік жарғыларды бес саусағындай біледі. Қара қылды қақ жарған би және өнегелі мұсылман. Қарапайым Құнанбай әулиенің даңқына бөленген. Одан ақыл сұрауға жас та, кәрі де, бай да, кедей де шалғай-шалғайдағы ауылдардан келіп жатады, олар жанған жұлдыз секілді даладағы барлық тайпаларға нұр төгеді [7,9], – деп жазған.

Ұлы Абайды ең алдымен таныған адам басқа емес әкесі Құнанбай болған. Ауыл адамдары кеңескенде: « – Мырза, балаларың ержетіп қалыпты, қайысысы жақсы болады деп ойлайсыз – дегенде, Құнанбай: – не күтсеңдер мына қара шұнақтан күтулеріңе болады, – деп Абайды нұсқаған дейді. Аға оқытушы Мидхат Разданұлының «Абайды Құдайдан кейін қалса, Құнанбай берді» [7,18] – деуі де содан.

Құнанбай аға сұлтан болған тұста Қытай қазақтарына барып, Алтай бетіндегі қазақтардың игі жақсылармен кездескені ел ауызында да бар, Асқар Татанайұлының еңбектерінде де кезігеді.

Демек, Өскенбай ауылының Қытай қазақтарымен болған байланысы Құнанбай заманында да болған.

Абай мұрасын таратудың үлкен бір жолы қолжазба көшірмелері болды. Абайдың шығармаларын түпнұсқаға келтіріп, толықтыру жасаған Абайдың ұзақ жылдық үзеңгі жолдасы Көкбайдың еңбегі зор.

Абайдың шығармалары Қытай қазақтарына ауызша, қолжазба, кітап болып та барған. Қытайдағы қазақ тілді баспасөздің басы-қасында болған Асқар Татанайұлы Абайдың баспадан шыққан өлең кітабын 1915 жылы молдадан білім алып жүргенде ағаларының қолынан ұрлап алып оқығанын айтыпты [8,58]. Бұл кітап 1909 жылы Санкт-Петербургте жарық көрген Абайдың өлеңдер жинағы болса керек.

1917 жылы Орынбор қаласында қазақ құрылтайы өтіп, Алашорда үкіметінің орталығы Семей қаласы болады. 1918 жылы Алаш арыстары Семей қаласында ақылдасып, шеттегі қазақтарға да Алаш идеясын насихаттауды мақұлдайды. Бұл реткі басқосуға Абай мұрасын ұлықтаушылар Көкбай Жантайұлы, Тұрағұл Абайұлы және Қажымұқан Мұңайтпасұлы да қатысады. Көп өтпей Ахмет Байтұрсынұлы, Міржақып Дулатов, Райымжан Мәрсенов, Садық Аманжолов Шәуешекке қарай жолға шығады.

1918 жылы 26 сәуірде Ахмет Байтұрсынұлы, Міржақып Дулатов, Садық Аманжолов, Райымжан Мәрсеновтер Ақсуатты басып өтіп, Шәуешекке қарай жолға шығады. Шәуешекке барғанда Рамазан Шәнішевтің үйіне түседі. Елді жинап, Алаш идеясын түсіндіреді. Бейресми деректерге негізделгенде, осы мезгілдерде Қытайда 300 мыңнан аса қазақ бар екені айтылады. Алаш арыстары Алаштың арманын арқалап, Абай рухын сондағы халықтың бойларына ұялатады. Бұл жолғы жиналысқа Әсет Найманбаевте қатысады. Әсет «Алашқа»

деген толғауын шығарады. Онда былай деп жырлайды:

Міржақып өлең айт деп, қолқаладың,
Мен бе ақын сен тұрғанда ой табатын.
Алаш – деп ағайынға сауға салып,
Ахаң ер отырмай ма жол табатын.
Жайылған дүниеге ғылым пәннен,
Құр қалдың ғой қазағым, дәмін татпай.
Міржақып Дулатов пен марқұм Абай,
Меллат үшін орысқа өтті жақпай – деп, жырлайды.

Алаш арыстарын Шәуешектен ары қарай Үрімжіге Құсайын атты ауқатты кісі ертіп барады. Олар Шынжаң өлкесінің билеушісі Ян Зын Шинмен кезігеді.

Абай мұрасын Қытай қазақтарына жеткізуші, Абай мектебінен тәлім алған тұлғалардың бірі жезтаңдай әнші Әсет Найманбайұлы. Әсет екі елдегі қазақтар арасында өмір сүрді. Өмірінің соңы (1916-1923 ж.ж.) Қытай қазақтарының арасында өтті. Әсет Абайдың әндері мен өлеңдерін, рухани мол мұрасын насихаттаушы, таратушы белді өкілдерінің бірі еді. Ол Қытай қазақтары Абайды ертерек тануына жол ашты. Әсет Қытай қазақтары мекендеген әр өңірді аралап, ән мен жырдан шашу шашқан. Сондай жақсы күндердің бірінде жырланған Әсет пен Арғынбектің өлеңдерінен де Абай өмірі туралы табуға болады. Арғынбектің «Орта жүздің Сыр дариядан Сарыарқаға көшіп шыққаны» туралы өлеңінде:

Өскенбай, қажы Құнанбай, мырза Ыбырай,
Абайдың жаннан асқан білімін-ай!
Затың қазақ болған соң амал бар ма?
Арманда зарлап өттің, бұлбұлым-ай!
Ғаламға үлгі жайып, сөз тараттың,
Атыңыз бақи қалды, дүлдүлім-ай!
Низамы болмаған бұл атаң қазақ,
Табылмас енді ойласам бір күнің-ай [9, 71] – деп жырланады.

1920-1931 жылдары Кеңестік Қазақстанда елдегі отарлаушы күштің саяси қысымынан, саяси қуғын-сүргін салдарынан бірнеше жүз мың қазақ Қытай қазақтарына барғаны тарихтан белгілі. Олардың арасында саяси белді тұлғалар, оқымысты зиялылар бар болған. Солардың ішінде Ыбырайым Жайнақов, Райымжан Мәрсеков, Иса Тергеусізов қатарлы Алаш арыстары да барған [10, 174].

Райымжан Мәрсеқұлы мен Ыбырайым Жайнақұлы қатарлы Алаш идеясын ұлықтаушы тұлғалар Құлжа қаласында «Алаш – азаттық» ұйымын құрып, оқу- ағартумен айналысып, біраз жыл ұстаз болып, білім береді. Ел арасында Абай мұрасын насихаттайды.

Алаштықтардың Қытайға өткен осы тұлғаларының өмірі мен өнегелі

істерінің зерттелмей жатқан тұстары өте көп. Олар ұлт руханияты жолында аянып қалмады. Қытай қазақтарының саяси санасының өсуіне, ғылым-білім алуына және рухани байлығының артуына, Абай мұрасын насихатталуы, «Абайтану» ғылымының қалыптасуына өз үлестерін қосты. Мектеп ашып, білім беру саласында орасан зор жұмыс атқарды.

Нәтижелер. Зерттеу барысында Абай Құнанбайұлының шығармашылық мұрасы мен «Абайтану» ғылымының қалыптасуы мәселесі негізге алынып, нақты деректермен сараланды. Сондай-ақ «Абайтанудың» тек қазақ әдебиетінде емес, өзге елдердің әдебиетінде де бар екендігі, зерттеліп келе жатқандығы дәлелденді. «Абайтану» ғылымының қалыптасуын зерттеу нәтижесінде бәрімізге белгілі абайтанушы, зерттеушілерден бөлек Абайдың шығармаларын дәріптеуші есімдерді де байқадық. Олар ел арасында ақын мұрасын насихаттап қана қоймай, оқу-ағарту ісінде Абай шығармашылығын кеңінен пайдаланған. Мақалада қытай қазақтарының Абай Құнанбайұлының шығармашылығын, адами тұлғасын қарастырып, оны өз ортасында үлгі тұтқанын, ізін жасырмай, керісінше молынан зерттеуге тырысқанына көз жеткіздік. «Абайтану» ғылымының Қытайда қалыптасуы мен дамуы мәселесін қарастыру нәтижесінде тың ақпараттар қамтылды. Бұл – дана халқымыздың ұлттық руханиятын уақыт пен кеңістік өлшемінде шектемей, ғасырдан-ғасырға жалғап, дәстүрлі дүниетанымымыз бен мәдениетімізді таза қалпында сақтаудың бірден-бір амалы, үлкен нәтиженің бастамасы деп танимыз. Абай мұрасы – қазақтың ең қымбат қазынасы. «Абай шығармаларында ұлттың мінез-құлқы, асыл мұраты мен ойлау айырмашылықтары, ерекшеліктері көркем түрде сипатталды» [11, 17]. Абай мұрасы барша адамзаттың рухани азығы. Абай адамзатқа ортақ қоғамдық қайшылықтарды сезініп, сол туралы баяндап, тура жол сілтейді. Ол әлемдік деңгейдегі ақыл-парасат, ой-даналығымен қызықтырады. Абай мұрасы бір ғасырдан астам уақыттан бері зерттеу объектісінен түспей келе жатқаны анық. Демек, Абай мұрасы әлі де талай зерттеуді, ізденісті қажет ететін суалмайтын шексіз алтын қазына.

Қорытынды. «Абайдың өмірі мен шығармалары туралы жазылған еңбектерді, монографияларды түгелдей алғанда Абайтану сан алуан мәселелерді қамтитын, көп салалы ғылым болып қалыптасты» [12, 84]. «Абайтану» ғылымымен бірге қазақ халқының ұлттық руханияты да үнемі қатар айтылады. Себебі, Абай Құнанбайұлының мұрасы өміршеңдігін жоймайтын қазаққа тән рухани негіз. Абайды зерттеу, оның шығармаларын барлық салада адамдықтың, дұрыс өмір сүрудің бағдары ретінде қолдану сан ғасырлар торабында жігі үзілмеуі тиіс құбылыс. Соңғы жылдары мемлекеттер арасындағы мәдениет алмасулардың барған сайын қоюласуына қарай «Абайтану» ғылымы дами түскен, мәдениеті дамыған мемлекеттерге жеткен. Міне бұл гүлденіп, құдіреттеніп бара жатқан Қазақстанды дүниеге танытып қана қоймай мемлекеттер арасындағы барыс-келісті күшейтті.

Еліміздің ғылым саласының Абайды зерттеу жұмысы тың өреге көтерілді. Әйтсе де «Абайтану» ғылымы түрлі зерттеушілердің қаламына қарым беріп, әлі де зерттеуді талап ете түскені бәрімізге аян. Бұған әлемнің сан алуан мемлекеттерінде құрылып жатқан зерттеу орталықтары мен институттары, ғалымдардың зерттеу мақалалары сөзсіз дәлел бола алады. «Абайтану» ғылымының негізінде ақын мұрасының құнын танып, тек қазаққа емес, күллі адамзатқа «толық адамның» сара жолын салып берген Абайды жаңа қырынан әлі де зерттеуіміз керек. Себебі, Абай мұрасы – ұлттық құндылықтардың қайнар бұлағы десек, Абай әлемі – ұлтымыздың айнасы.

Әдебиеттер

1. Абай: энциклопедия / ред. Р.Н. Нұрғалиев. – Алматы: Атамұра, 1995. – 720 б.
2. Daurenbekova L.N., Imanberdiyeva S.K., Dautova B.D., Rainbekova G.S., Toktymanova G.M. Translation and interpretation of Abay's political – social Lurics into Turkic languages // Opción, Vol 36, 2020. – p. 1852. <https://produccioncientificaluz.org/index.php/opcion/article/view/318127>.
3. Қабай М. Абай және Абай ғылымы. – Пекин: Ұлттар, 2005. – 165 б.
4. Қашқын Т. Абай және қазақ мінездемесі // Шын Жаң жоғары оқу орындары ғылыми журналы. – №4. – Шын Жаң, 1998. – Б. 58-62.
5. Қыдырмоллин Б. Абай ұстаздығы және Абай шығармалары // Шын Жаң жоғары оқу орындары ғылыми журналы. – №38, Шын Жаң, 1998. – 70 б.
6. Әлемдік педагогикалық ой-сана: 10 томдық. – Алматы: Таймас, 2008. Т.5: XIX ғасырдағы педагогика классиктерінің тәлім-тәрбие туралы ой-пікірлері. – 399 б.
7. Әштарұлы С. Аға сұлтан Құнанбай. – Құлжа: Іле халық, 2006. – 18 б.
8. Әштарұлы С. Абай парасаты. – Құлжа: Іле халық, 1995. – 58 б.
9. Бабалар сөзі: Жүз томдық.Т.58: Хикаялық дастандар. – Астана: Фолиант, 2004. – 441 б.
10. Тілешов Е., Қамзабекұлы Д. Алаш қозғалысы. – Алматы: Сардар, 2014. –174 б.
11. Байлиева Ұ.Б., Даутова Б.Д. Абай шығармаларындағы ақыл, жүрек, қайрат концептілерінің орыс тіліне аударылу ерекшеліктері // Еуразия гуманитарлық институтының Хабаршысы. – №2, – Астана, 2023. – Б. – 346. DOI: <https://doi.org/10.55808/1999-4214.2023-2.01>.
12. Ибраева А.Д. Абай өлеңдерінің жариялану тарихы // Абай атындағы ҚазҰПУ Хабаршысы, Филология сериясы. – №2 (44). – Алматы, 2013. – Б. 116-120.

О. СЕЙСЕНКУЛУЛЫ, А.М. КЕНЖЕКОЖАЕВА

Казахский национальный университет имени аль-Фараби, Алматы, Казахстан

К.А. ТОЛЕУБАЕВА

Карагандинский университет имени академика Е.А.Букетова,

Караганда, Казахстан

НАУКА «АБАЕВЕДЕНИЕ» И ПРИЗНАНИЕ АБАЯ КАЗАХАМИ КИТАЯ

Аннотация. В статье сделан анализ трудов первых ученых, заложивших основы и положивших начало становлению науки «Абаеведение». Кроме того, в статье даются сведения по изучению Абая, сбору, изданию произведений Абая. Подчеркивается влияние произведений Абая на рост политического сознания, образование и духовное богатство казахов Китая. Приводятся сведения не только о пропаганде наследия Абая среди китайских казахов, но и о посещении китайской земли отцом Кунанбаем. Также обращают внимание на данные о посещении алашскими деятелями А. Байтурсыновичем, М. Дулатовым, С. Аманжоловым, Р. Марсековым Шауешпека на китайской земле, встречах с казахами, пропаганде об Абае, алаше.

Прошло более века, прежде чем казахские поэты-писатели оценили Абая и развили науку «Абаеведение». Сегодня Наука «Абаеведение» – это основа науки. Внимательный читатель по-новому смотрит на исследователей науки «абаеведения». В частности, Китай высказывает идеи по продолжению работы по популяризации учения Абая в исследовательских центрах и институтах, создаваемых в других соседних государствах.

Ключевые слова: Абаеведение, учение Абая, казахи Китая, М. Ауэзов, Кунанбай.

O. SEISENKULULY, A.M. KENZHEKOZHAYEVA

Al-Farabi Kazakh National University, Almaty, Kazakhstan

K.A. TOLEUBAYEVA

Academician E.A.Buketov Karaganda University, Karaganda, Kazakhstan.

THE SCIENCE OF «ABAY STUDIES» AND THE RECOGNITION OF ABAY BY CHINESE KAZAKHS

Annotation. The article analyzes the works of the first scientists who laid the foundations and laid the foundation for the formation of the science of «Abaiology». In addition, the article provides information on the study of Abai, collection, publication of Abai's works. The influence of Abai's works on the growth of political consciousness, education and spiritual wealth of the Kazakhs of China is emphasized.

Information is provided not only about the promotion of Abai's heritage among Chinese Kazakhs, but also about Father Kunanbai's visit to the Chinese land. They also pay attention to data on visits by Alash figures A. Baitursynovich, M. Dulatov, S. Amanzholov, R. Marsekov Shaueshek on Chinese soil, meetings with Kazakhs, propaganda about Abai, Alasha.

It took more than a century before Kazakh poets and writers appreciated Abai and developed the science of «Abai studies». Today, the science of «Abaiology» is the basis of science. The attentive reader looks at the researchers of the science of «Abaiology» in a new way. In particular, China is expressing ideas to continue work on popularizing Abai's teachings in research centers and institutes being established in other neighboring countries.

Keywords: Abai studies, Abai's teaching, Kazakhs of China, M. Auezov, Kunanbai.

References

1. Abai: ensiklopedia / red. R.N. Nūrǵaliev. – Almaty: Atamūra, 1995. – 720 b.
2. Daurenbekova L.N., Imanberdiyeva S.K., Dautova B.D., Rainbekova G.S., Toktymanova G.M. Translation and interpretation of Abay's political – social Lurics into Turkic languages // Opción, Vol 36, 2020. – 1852 p. <https://produccioncientificaluz.org/index.php/opcion/article/view/318127>.
3. Qabai M. Abai jäne Abai ğylymy. – Pekin: Ūlttar, 2005. – 165 b.
4. Qaşqyn T. Abai jäne qazaq minezdemesi // Şyn Jañ joǵary oqu oryndary ğylymi jurnaly. – №4. – Şyn Jañ, 1998. – 58 b.
5. Qydyrmollin B. Abai ūstazdyǵy jäne Abai şyǵarmalary // Şyn Jañ joǵary oqu oryndary ğylymi jurnaly. – №38. – Şyn Jañ, 1998. – 70 b.
6. Älemdik pedagogikalyq oi-sana: 10 tomdyq. – Almaty: Taimas, 2008. T.5: XIX ğasyrdaǵy pedagogika klasikteriniñ tälīm-tärbie turaly oi-pıqırları. – 399 b.
7. Äştarūly S. Aǵa sūltan Qūnanbai. – Qūlja: Ile halyq, 2006. – 18 b.
8. Äştarūly S. Abai parasaty. – Qūlja: Ile halyq, 1995. – 58 b.
9. Babalar sözi: Jüz tomdyq. – Astana: Foliant, 2004. T.58: Hikaialyq dastandar. – 441 b.
10. Tileşov E., Qamzabekūly D. Alaş qozǵalysy. – Almaty: Sardar, 2014. – 174 b.
11. Bailieva Ū.B., Dautova B.D. Abai şyǵarmalaryndaǵy aqyl, jürek, qairatkonseptleriniñ orys tiline audarylu erekşelikteri // Eurazia gumanitarlyq institutynyñ Habarşysy. – № 2. – Astana, 2023. – 346 b. DOI: <https://doi.org/10.55808/1999-4214.2023-2.01>.
12. İbraeva A.D. Abai öleñderiniñ jarialanu tarihy // Abai atyndaǵy QazŪPU Habarşysy, Filologia seriasy. – №2 (44). – Almaty, 2013. – 116 b.

Авторлар туралы мәлімет:

Сейсенқұлұлы Өміржан – Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университетінің докторанты, Алматы, Қазақстан.

Сейсенқұлұлы Омиржан – докторант Казахского национального университета имени аль-Фараби, Алматы, Казахстан.

Seisenkululy Omirjan – doctoral student, Al-Farabi Kazakh National University, Almaty, Kazakhstan.

Кенжеқожаева Алма Мейірбекқызы – педагогика ғылымдарының магистрі, әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті жанындағы Абай ғылыми-зерттеу институтының оқытушысы, Алматы, Қазақстан.

Кенжеқожаева Алма Мейірбекқызы – магистр педагогических наук, преподаватель научно-исследовательского института Абай при Казахском национальном университете имени аль-Фараби, Алматы, Казахстан.

Kenzhekozhayeva Alma Meiyrbekkyzy – master of pedagogical sciences, lecturer at the Abai Research Institute at the Al-Farabi Kazakh National University, Almaty, Kazakhstan.

Төлеубаева Камшат Аманбайқызы – филология ғылымдарының кандидаты, академик Е.А. Бөкетов атындағы Қарағанды университетінің профессоры, Қарағанды, Қазақстан.

Төлеубаева Камшат Аманбаевна – кандидат филологических наук, профессор Карагандинского университета имени академика Е.А. Букетова, Караганда, Казахстан.

Toleubayeva Kamshat Amanbaevna – Candidate of Philological Sciences, Professor, Academician E.A. Buketov Karaganda University, Karaganda, Kazakhstan.